

Ferdinand Kerstiens

Igazságos háború – igazságos béke

A vallás mint az erőszak oka és/vagy a béke mozgatója

Az „igazságos háború” tana kísérlet volt a háborúk elkerülésére, vagy legalább korlátozására. A háború csak bizonyos feltételek esetén, *ultima ratio*ként volt igazságos. Szent Ágoston alkotta meg ezt a tant, amelyet aztán a középkorban részletesebben kifejtek. A feltételek ismertek: Fontos üggyről kell, hogy szó legyen, és előzetesen ki kell meríteni a civil szabályozás minden lehetőségét. Fenn kell állnia a siker reményének arra nézve, hogy a helyzet javulni fog, és az erőszak csökken. Az államhatalomnak kell elrendelnie a háborút. Az ellenfél a másik oldal katonasága, a civileket lehetőség szerint meg kell kímélni. Realista terveket kell készíteni a szembenálló felek közti békés jövőre vonatkozóan.

Mindenesetre ez a fejedelmek, illetve a mindenkori hatalmasok, nem pedig a közönséges katonaság számára készült etika volt: annak egyszerűen engedelmességre kellett, ha elrendelték a háborút. Így például annak idején szinte minden német püspök arra szólította fel az embereket, hogy életük odaadásáig menően engedelmességek a „Führernek”. Az olyan katonaság-megtagadókra, mint Franz Jägerstetter, ráfogták, hogy „téves a lelkiismeretük”.

Az „igazságos háború” minden feltételével vissza lehet élni, különösen ma, az átfogó kommunikáció korszakában, amikor fennáll a kommunikáció átfogó manipulálásának lehetősége. Gondoljunk csak azokra a hazugságokra, amelyekkel az iraki háborút akarták igazolni, és arra a menlevélre, amelyet az USA és más kormányok állítottak ki maguknak az ún. „terrorizmus elleni háborút” illetően. Ma naposság ugyanazok az érvek merülnek fel a „humanitárius beavatkozásokkal” kapcsolatosan, mint például a Szerbia/Koszovó és Afganisztán elleni háború indoklásakor.

A civil beavatkozás és/vagy katonai intervenció különböző formáiról és feltételeiről viták folynak. A „humanitárius intervenció” kifejezést kerülni kellene, mivel gyakran csak a valódi érdekeket leplezi. Mert valóban a „humanitás” a beavatkozások

tulajdonképpen oka? A háttérben gyakran hatalmas politikai, geopolitikai és gazdasági érdekek húzódnak meg. Természetesen feltűnő, hogy katonai beavatkozások történnek Koszovóban, Afganisztánban és Irakban, de nem történnek Ruandában vagy Darfurban, mert ezek világpolitikai szempontból érdektelenek; nem történnek Csecsenföldön vagy Tibetben, tehát a nagyhatalmak ellenében; elfogadják vagy nyíltan támogatják Izraelt, amikor az a palesztin nép elnyomására és megalázására hoz intézkedéseket; történnek katonai bevetések az ENSZ keretében, de ENSZ-felhatalmazás nélkül, sőt az ENSZ ellenére is.

Veszélyes váltoállításokkal találkozunk az új EU-alkotmányban is: A III-309/1 cikkely lehetővé tesz „harcibevetéseket olyan válságmegoldások keretében is”, mint például „harmadik államok felségterületükön való támogatása a terrorizmus elleni harcban”. Az állam- és kormányfők által 2003 decemberében aláírt európai biztonság-stratégiai megállapodásban többek között ez áll: „Ami az új fenyegetéseket illeti, a védekezés vonala sokszor külföldön húzódik majd” (7. o.), és ezzel kapcsolatban kifejezetten megemlíti „Európa energiafüggőségét” a kőolaj és a földgáz tekintetében (3. o.). Ezzel elenyegítették az utat ahhoz, hogy bárhol a világon katonai bevetéseket hajtsanak végre az energia-utánpótlás útvonalának biztosítására.

Tehát az „igazságos háború” minden „rég” feltételével ma is vissza lehet élni, és vissza is élnek, sőt kiterjesztik, és a felismerhetetlenségig összemossák ezeket a feltételeket, hogy a hatalmasok érdekeinek látszólagos igazolásul szolgálhassanak.

Legköszőbb ekkor esedékes a keresztény egyházak tiltakozása. De ők is rászorulnak, hogy előbb megtérjenek, és elismerjék múltbeli felelősségüket. A német püspöki konferencia a Pax Christi Mozgalom nyomatékos kérése ellenére sem határolódott meg el attól, hogy elődje a háború szószólója volt a II. világháború idején, és nem kért bocsánatot azért, hogy az

akkori püspökök sok fiatal keresztényt tévesztettek meg azzal, hogy halálíg tartó engedelmségre kötelezték őket egy igazságtalan háborúban. Ez elég ok ahhoz, hogy megkérdézzük, mi a vallások szerepe a háborúkban és katonai beavatkozásokban.

A vallások és a háború

Hosszú és sötét történet ez. A vallások (itt az ábrahám vallásokra hivatkozom: a zsidóságra, a kereszténységre és az iszlámra) sokszorosan belebonyolódtak, és ma is belebonyolódnak háborús összetűzésekbe. Rendszerint azonban nem maguk a vallások voltak, és ma sem ők a konfliktusok okai, hanem az erőszak utólagos igazolásul szolgálnak a konfliktus mindenkor résztvevői számára. Ily módon különböző szerepet játszanak napjaink háborús összeütközéseiben: Izrael/Palesztina – Koszovó – Észak-Írország – Irak – a terrorizmus elleni harc. Ezek nem tiszta vallásháborúk, hanem sokféle szociális, nemzeti, történelmi, gazdasági és ideológiai ellentét váltja ki őket, illetve keveredik bennük. A vallást gyakran a konfliktusok kiélezésére használják. Így történt ez a II. világháborúban „az istentelen kommunizmusra” hivatkozva, és így élt vissza Istennel George W. Bush is, hogy megindokolja a terrorizmus elleni „határtalan háborúját”. Ebben az összefüggésben meg kell említeni a moszlim fundamentalisták terrorizmusát is, amely válasz a saját népüket, saját vallásukat, saját kultúrájukat ért lealacsonyításokra és megaláztatásokra, illetve tehetetlenségük megtapasztalására. A fölülről jövő terrorizmus (Bush) és az alulról jövő terrorizmus (öngyilkos merénylők) egyaránt Istenből meríti végső igazolását.

De mi teszi a vallásokat ennyire elcsábíthatóvá, amikor az erőszakot kell igazolni?

➤ *Az Isten általi kiválasztottság gondolata:* Mi vagyunk a választott nép. A többi nép nem az. Tehát mi vagyunk fölényben.

➤ *Az abszolút igény az igazság birtoklására:* Nálunk van a mindenki

számára kötelező igazság. Ezt értetik *exkluzív* módon: mi birtokoljuk az igazságot, mások nem, vagy *inkluzív* módon: mi birtokoljuk a teljes igazságot, a többiek csak töredékét. Legfrissebb katolikus példája ennek a Hittani Kongregáció (Ratzinger bíboros) *Dominus Jesus* kezdetű nyilatkozata 2000-ben, amely a protestáns egyházaktól elvitatja az „egyház” címet, mivel nem birtokolják a teljes igazságot. (Ezt az álláspontját Ratzinger bíboros pápáként is megismételte a 2005-ös kölni Világifjúsági Találkozón, ahol kijelentette: „Az igazság a katolikusok oldalán van.”)

- *A totalitás igénye:* A vallás az egész társadalmi rendre nézve kötelező. Most a tálibok és más iszlámisták képviselik ezt, és kötelező törvényként akarják rögzíteni a sáriát; korábban sokszorosan képviselte a katolikus egyház, egészen a II. vatikáni zsinatig, s a vallás-szabadságról szóló dekrétumában.
- *Az egyetemesség igénye:* A mi valásunk minden emberre érvényes. Az emberek csak így érhetik el az üdvösséget. Szükség esetén a többieket kényszeríteni kell, lásd Latin-Amerika meghódítását és „misszionálását”.
- *Az áldozat szerepe* a vallásokat arra csábítja, hogy önkéntes áldozatnak tekintsék magukat, az öngyilkos merényletek értelmében is, jóllehet minden vallás tiltja az öngyilkosságot mint beavatkozást Istennek az élethez fűződő jogaiba.
- *A vallások értelmezését férfiak uralják.* Ők vezetik a háborúkat is. Így válik kézenfekvővé a vallás mint a háború igazolásának alapja.

Mindehhez társulnak azok a veszélyek, amelyek az egyetemes világfelfogásból, illetve a gazdasági és hatalmi politikai érdekek uralma alatt zajló globalizációból fakadnak. A vallások gyakran úgy látják, hogy túlélési harcban állnak a modern világgal. A tét saját identitásuk megőrzése. Új elhatárolódások keletkeznek, új vallási és kulturális fundamentalizmus, nem csupán az arab államokban, hanem az USA-ban is. Ezért a vallások éberségére van szükség, nehogy ismét visszaéljenek velük az erőszak igazolására, hanem ellenkezőleg: ők ébresszék fel, és bontakoztassák ki a beléjük oltott békeösztönzéseket.

Mert nyilvánvaló, hogy a hitnek két fajtája létezik:

- Hit abban az Istenben, aki élénk jön, aki *minden embert szeret* és meg akar menteni, de akít nem érhetünk el, aki nagyobb, megfogha-

talatlanabb és rejtőzőbb, mintsem képzelhetnénk. Ez az ábrahám hit, amely egyesíti a zsidókat, a keresztényeket és a moszlimokat. Ez az Isten kész a megbocsátásra és a kiengesztelődésre, és arra szólítja fel az embereket, hogy lehetőségeikkel az emberek közti kiengesztelődést és békét szolgálják. Csakhogy nehéz kibírni az Isten közelsége és elrejtettsége, az általa megígért üdvösség és a világban tapasztalt bajok közötti feszültséget.

- A másik: hit abban az Istenben, aki teljesen *az én oldalamon áll.* Én vagyok az ő ügyvédje, rendelkezem vele a magam kívánságai, a magam hatalma érdekében. Ez az „Isten velünk van” felirat a katonák derékszíjának csatján, vagy az

A zsidó-keresztény hagyomány hangsúlyai

A híres és gyakran félreértett „*Szemem szemért, fogat fogért!*” tétel az első kísérlet volt arra, hogy korlátozzák a bosszút vagy a büntetést. Ha ellop-ták egy bárányomat, nem volt szabad elvennem a tolvaj egész nyáját, vagy pláne megsemmisítenem egész faluját. Emögött az a szándék állt, hogy megakadályozzák az erőszak elszabadulását, amire ma gyakran képtelenek vagyunk. Ma sokkal régebbi időkbe esünk vissza: 1:10, 1:100, 1:1000 arányok jelzik a sikert (Vietnam, Koszovó, Afganisztán), vagy már nem is számoljuk az ellenfél áldozatait (Irak), hiszen a mai háborúk messzemenően „egyenlőtlenek”: logisztika, modern harci bombázók, páncélosok, „okos” rakéták támadnak öngyilkos merénylőkre, akiknek saját testükön és némi robbanóanyaggon kívül semmijük sincs.

A zsoltaírok gyakran szólítanak fel arra, hogy *hagyjuk a bosszút Istenre.* Ezt is félreértették, és ráfogták a zsidó hitre, hogy erőszakos és bosszúvágyó Istene van, holott egyértelmű ezeknek a szövegeknek a szándéka: *te ne keresd a bosszút, Isten majd rendbe hozza a dolgot.* Eközben keresd az ellenfeleddel való együttélés alternatíváit, a kiengesztelődés és a megbocsátás for-

A „hegyi beszéd” mint cselekvésre ösztönzés

A hegyi beszéd története éppoly hosszú, mint megkerüléseinek története: Egyesek szerint csak rövid időre érvényes (eszkatológikus elfojtás), mások szerint csak a kiválasztott hívőkre (katolikus elfojtás). Ismét mások szerint csak azért van olyan magasan a lé, hogy bűnösnek érezzük magunkat, és bocsánatért esdjünk (lutheri elfojtás), illetve „a hegyi beszéddel nem lehet politikát üzni” (politikai elfojtás). Nem! A he-

„Isten velünk van” felkiáltás, amikor George W. Bush igazolja „a szabadságért és a demokráciáért” folytatott háborúját, vagy az „Allah így akarja” a moszlim öngyilkos merénylők részéről. Ahol Isten a saját érdekeink vagy hatalmunk istenévé züllik, ott az a fanatizmus és fundamentalizmus fenyeget, amely minden olyan módszert igazol, amely halálós a mindenkor ellenfelekre nézve, akik „a gonosszá” válnak, s akikkel szemben minden módszer megengedett. Ebben az esetben én leszek Isten végrehajtója, azé az Istené, akít magamhoz idomítottam – még ha csak a „Gondviselés” is az, ami a zsidók elleni holokauszthoz vezette Hitlert.

maít. Erre sok példa van a zsidó bibliában. Ábrahám, Izsák és Jákob Istene az irgalmasság és az igazságosság Istene volt, aki kiállt a vesztesek és a gyengék, a jogfosztott özvegyek és árvák mellett. Az az Isten, aki kivette a népet az egyiptomi szolgaságból, azt akarta, hogy véget érjen minden ember emberek által okozott szolgasága. Arra a szabadságra akarta elvezetni a népet, amelyben az kölcsönös megbecsüléssel és gondoskodással járja a Tízparancsolat útját – azokét a parancsokét, amelyek nem új, ismét szolgaságba taszító törvényt alkotnak, hanem annak az útját kínálják fel, ahogyan az együttélés során meg is őrizhetik a nekik ajándékozott szabadságot. Ez az Isten azt akarja, hogy összetörjék az embereket ismét szolgává tevő igát (Izajás, 58. f.), az elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás igáját, amely már akkoriban is létezett, az eladósodás igáját, amely ismét rab-szolgává teszi az embert, a szegények és a jogfosztottak kiközösítésének igáját. Ez az Isten meg akarja szüntetni az igazságtalanság és az erőszak okait, hogy az emberek békességben és méltóságban élhessenek együtt egymással. Ezért ez az Isten a *salóm*, az átfogó béke Istene volt, és az ma is.

gyi beszéd mindenkinek szól, aki szóba akar állni Jézus üzenetével. Természetesen nem olyan parancsokból áll, amelyeket valamikor kipipálhatnánk mint amiket teljesítettünk, hanem olyan célképzelésekből, amelyekért Isten és az emberek kedvéért élni megéri.

Hiszen Jézusnak ez a felszólítása: „*Szeresd ellenségeidet!*”, nem azt jelenti: Érezz mély szimpátiát irántuk, hanem azt: Mutasd meg, hogy a jövő-

re irányuló terveidben azok számára is van hely, akik ellenségeidnek tartják magukat! Útmutatásai: menj vele két mérföldet, add oda neki az ingedet is, tartsd oda a másik arcodat is – nem passzivitásra szólítanak fel, vagy olyan türelemre, amely egyszerűen tudomásul veszi az igazságtalanságot, hanem olyan kreatív és alternatív viselkedésre hívnak meg, amely megmutatja ellenfelednek, hogy nem kell erőszakot alkalmaznia veled szemben, hanem lehetséges a közös jövő. Csak így lehet leépíteni a félelmet, amely az erőszak gyökere.

A hegyi beszéd szellemében vett politika a kilencvenes évek elején olyan átfogó fejlesztési tervet tárt volna a szét-eső Jugoszlávia és az egész Balkán elé, amely minden ottani népnek és hagyományos népcsoportnak emberhez méltó jövőt biztosított volna. Ez sokkal hatásosabb és olcsóbb lett volna, mint a későbbi háborúk és az újjáépítés fáradtságos munkája. A hegyi beszéd szellemében vett politika arra indította volna Izraelt, hogy már évtizedekkel ezelőtt önálló, életképes államot kínáljon fel a palesztin népnek, és tisztességes feltételeket biztosítson a szűk területen való együttéléshez. Akkor nem az erőszak értelmetlen elharapózásához kellett volna elhasználni az erőforrásokat, hanem azok minden ott élő ember békés fejlődését szolgálták volna.

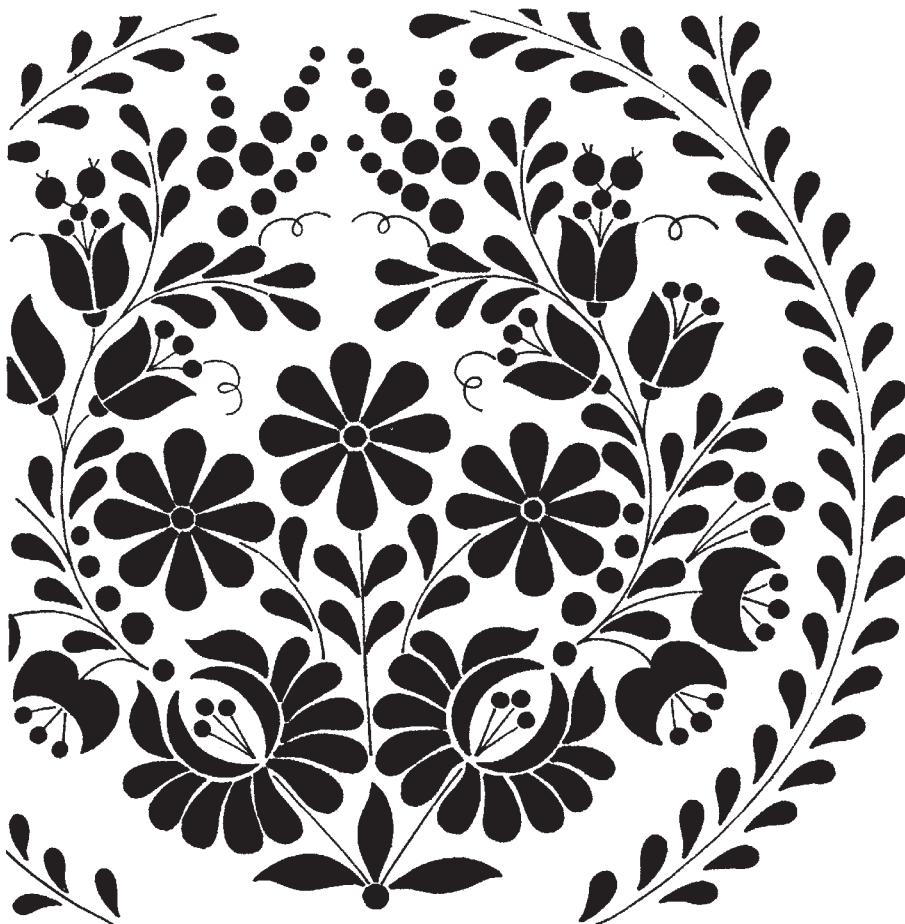
A hegyi beszéd szellemében vett politika végre belátná, hogy fegyveres erővel nem lehet kiirtani a *terrorizmust*, hanem csak nagyobb igazságossággal és egymás kölcsönös tiszteletével, az emberi méltóság megőrzésével, és mindenkinek szóló, emberhez méltó munka- és életkörülmények megteremtésével, a szegénnyé tett népek adósságának elengedésével és olyan, igazságos gazdasági kapcsolatok kialakításával, amelyek nem nyomnak el senkit, hanem mindenkinek az életét szolgálják. Ehhez hozzátartozik a különböző népek különböző kulturális és vallási hagyományainak tiszteletben tartása is. Az alulról jövő erőszak mindig a fölülről jövő erőszakra adott válasz. Ezért mindig fölül kell kezdeni a dolgot, hogy kitéphessük az erőszak gyökereit, vagy legalább a lehetséges legkisebbre csökkentjük pusztító erejét. Ezek a megfontolások persze csak akkor válnak hitelessé, ha a keresztény egyházak és az egyes keresztények ennek a távlatnak az alapján élnek személyes életükben és társadalmi-politikai elköteleződésükben egyaránt. A zsidó-keresztény hagyományból merített ösztönzések, az emlékezés az emberek szenvedésére, az élet még be nem igazolódott reményére és Isten még hátralévő ígéreteire – mindez megmutathatja az ide vezető utat.

Újabb fejlemények a katolikus egyházban

Pacem in terris kezdetű enciklikájával (1963) XXIII. János pápa megmutatta az új utat. E mű első alkalommal alakított ki pozitív békeetikát, és megnevezte annak feltételeit. VI. Pál pápa ezt a gondolatot folytatta a *Populorum progressio* enciklikában (1967), amelyben a béke új neve: fejlődés. A II. vatikáni zsinat is tovább haladt ezen az úton az egyházzal és a mai világról szóló konstitúciójában (*Gaudium et spes*, 1965): „A mai emberek, mindenekelőtt a szegények és szorongatottak öröme és reménye, szomorúsága és félelme Jézus tanítványainak öröme és reménye, szomorúsága és félelme is.” Ez új hang volt. Az emberek már nem csupán címzettjei voltak egy kész üzenetnek, hanem az egyház megtanult az emberekből kiindulva, a béke és az igazságosság, az emberi jogok és az emberi méltóság iránti vágyukból kiindulva gondolkodni. Ehhez társult a vallásszabadságról és a más vallásokhoz (elsősorban a zsidó néphez és hithez, de a moszlimokhoz és más, főként keleti vallásokhoz is) fűződő viszonyról szóló dekrétum.

A latin-amerikai *felszabadítási teológia* és felszabadítási gyakorlat rámutatott az Isten által akart teljes körű felszabadításra és arra strukturális erőszakra, amely akadályozza az emberek életét: „Ide tartozik államaink belső állapota, aminek az oka és fennmaradása sok esetben olyan mechanizmusokból ered, amelyek – mivel nem a valódi emberiség, hanem a materializmus határozza meg őket – nemzetközi szinten egyre gazdagabbá teszi a gazdagokat a szegények rovására, akik egyre szegényebbek lesznek” (A Latin-amerikai Püspöki Kar 3. teljes ülése, Puebla, 1979, Nr. 30).

1983-ban következett azután a német püspökök pásztorlevele Az igazságosság békét teremt címmel. A „Zsinati folyamat az igazságosságért, a békéért és a teremtés megőrzéséért” elemezte az igazságtalanság és az erőszak okait, és megállapította: „Isten nem akarja, hogy háború legyen.” Ezekhez társult Hans Küng „világethosz”-programja („A népek közötti béke nem lehetséges a vallások közötti béke nélkül”), a vallások II. János Pál pápa által kezdeményezett *imatalálkozói* (először 1991-ben, Assisiben), és sok más nyilatkozat és kezdeményezés, egészen az iraki háborúra a keresztény egyházak által kimondott világos „nem”-ig.

A „béke” korábbi fogalmát („a háborús erőszak hiánya”) átfogóbb békefogalommal helyettesítették. A béke valójában *salóm*: olyan emberi rend, amely minden embernek megadja a szabadságot és a kibontakozás lehetőségét, biztosítja az emberi méltóságot, az emberi jogokat, az oktatást, a gyógyulás eszközeit és a munkát. A béke alapjaként *világméretű szolidaritásra*, igazságos gazdasági rendre van szükség. Az eladósodott országok tartós tehermentesítésére van szükség, és olyan fejlődésre, amely tiszteli és gondozza a teremtést mint az ember környezetét. Nem lehet szó arról, hogy „vagy megadjátok magatokat, vagy következik a katonai és gazdasági leigázás”, és arról sem, hogy előbb fegyverekkel és államterrorral teremtünk biztonságot, és aztán jöhet a béke – hanem megelőző módon kell feldolgozni a konfliktusokat, civil békeszolgálatot kell létrehozni, igazságos békével kell megteremteni a biztonságot, ki kell engesztelni az ellenfelet, létre kell hozni az igazság és a kiengesztelődés bizottságait, s nem álbékét kell teremteni a mindenkorai többiek rovására. Az a lényeg, hogy ne válasszuk el egymástól az embereket, ne közösítsük ki őket: mindenki a felebarátunk, a szegények és az idegenek is, sőt elsősorban ők.

A német püspökök 2000 szeptemberében írt, *Igazságos béke* című pásztorlevele jelzi a paradigmaváltást: „igazságos háború” helyett „igazságos béke”. Felismerték, hogy nem lehet „igazságos háborút” foly-

tatni, a modern feltételek mellett különösképpen nem. Ennek a tételnek egészen új *koronatanúit* fedezték fel: a Biblia békeüzenetét, a hegyi beszédet, Jézus üzenetét és magatartását, az erőszakmentesség útját, Mahatma Gandhit és Martin Luther Kinget, és Jézus békeüzenetének oly sok, számkunkra ismeretlen tanúját, akiknek képviselőiben most csak Oscar Romero érseket említjük meg. [Vö. „Érted vagyok”, 2005. április, 22. o.]

Kétségtelen, hogy ezek a fejlemények nem törésmentesen következtek be, sok

Az egyház és a politika új viszonyáért

Elsődlegesen már nem arról van szó, amiről korábban, nevezetesen arról, hogy az egyház a fennálló hatalmi viszonyok támasza legyen, az emberek pedig engedelmessé legyenek az egyházi és állami felsőbbségnek, hanem arról, hogy az egyház a hatalom *kritikusaként* kísérje az eseményeket. Helder Camara érsek annak idején így fogalmazott: „Ha egy darab kenyeret adok az éhezőknek, az egész világ tapsol. Ha azonban elmondom, miért éheznek, akkor azt mondják: Kommunista vagy!” Máskor pedig: „Amikor a hatalmasok és a gazdagok oldalán álltunk, a legnagyobb mértékben politizáltunk, hiszen szó szerint ’szankcionáltuk’, ’szentté tettük’ a gazdagok és a hatalmasok rendjét. Csak ezt senki nem vetette a szemünkre. Amikor a szegények oldalára álltunk, azt harsogták: Ti most politizáltok! Ez nem a ti feladatotok!”

ellenállást kellett és kell legyőzniük, többek között a katolikus egyházban is. Például arra a harcra gondolok, amelyet a Vatikán az USA politikai hatalmaival karöltve folytatott és folytat a felszabadítási teológia ellen, aztán arra, hogy a Vatikán nem hajlandó aláírni az emberi jogok konvencióját, mivel akkor az egyháznak saját struktúráin is változtatnia kellene; gondolok továbbá a nők hiányos megbecsülésére a katolikus egyházban, és arra, hogy a hierarchia és a diktatúrák számos esetben még ma is összefonódnak.

„Politizálni” annyi jelent, mint kritikusan viselkedni minden hatalomgyakorlással szemben, akár az egyházban, akár a világban. „Akkor Jézus magához hívta őket, és ezt mondta: Tudjátok, hogy az uralkodók elnyomják népüket, és a hatalmasok visszaélnak az emberek fölötti hatalmukkal. Közöttetek ne így legyen, hanem aki közületek nagy akar lenni, legyen a szolgátok” (Mt 20,25-26). Ez az igazságos béke, az emberek üdvének szolgálata – már most.

Az Isten országába vetett remény itt és most arra indít minket, hogy bevessük magunkat az igazságosságért, a békéért és a teremtés megőrzéséért, Isten *salóm*jáért az emberek között. A remény tehát nem hitegetés, olcsó vigasz, hanem „remélni azt jelenti, hogy megtesszük a következő lépést” (Karl Barth).

Forrás: Orientierung, 2005/17

Dobjátok el a fegyvert!

Az egyházatyák elfeledett szavai

Mi az előnye a keresztény kultúrkörnek bolygónk más vallásaival szemben? Az, hogy a tökéletesség fokozta a háború mesterségét és a tömeggyilkolás technológiáját. S tette mindezt éles ellentétben az általa tisztelt kinyilatkoztatási okmányok lényegével. Bizonyára erre a következtetésre jutna egy idegen csillag elfogulatlan történésze, ha megvizsgálná a földi civilizációt. Legalábbis, ha a Kr. u. 4. század utáni kort szemlélné. A kereszténységnek azonban eredetileg nem rakták a bölcsőjébe, hogy egykor egy háborús civilizáció ideológiai kísérőzenéjévé zülljön. Az Újszövetségnek Róma programjára vonatkozó számos kijelentése világos elemzést ad erről a rabló birodalomról és az általa kikényszerített békéről, az ún. Pax Romanáról. Az *első három évszázad* – később egyházatyáknak nevezett – egyházi írói aztán nagy összhangban tanúszkodnak arról, hogy a keresztény hit és a háború mestersége összeegyeztethetetlen. Ellentétes példákat nem lehet felhozni a kor teológiájából és egyházfegyelmi rendelkezéseiből.

Ezeket a tényeket – ha egyáltalán megemlítik őket – számos egyháztörténelmi mű átlátszó érvekkel intézi el. Azt

mondják, hogy a kora keresztény katonaságmegtagadásban főképpen pogány rítusról, vallásos császárkultusról és megengedhetetlen esküformulákról volt szó, vagy pedig hamisan értelmezett vér-taburól, amit a keresztények általános papságára vonatkoztattak. A kora keresztény írók azonban *ténylegesen* a háború keresztény szemszögből megfogalmazott, jól megalapozott kritikáját nyújtották. Ideológiának tartották azt a felfogást, amely a civil életben az emberi élet sérthetlenségét védelmezi, a háborúban azonban önkényesen tárgyaltannak nyilvánítja. Leleplezték a militarizmus szemfényvesztését. Világosan megnevezték a háborús apparátus gazdasági mozdítógóit is. Az Ószövetség prófétai könyveire történő pontos hivatkozással a háborús világrend alternatívájaként a következetes nemzetköziséget vázolták fel. Amikor az erőszakmentes emberiség első nemzedékeként fogták fel a keresztényeket, akkor a teljes civilizációt tartották szem előtt.

A Palesztinában született, s Rómában Marcus Aurelius császár idején, 165-ben kivégzett *Jusztinosz* ezt írta a keresztényekről: „Szerte a kerek világon valamennyien elcseréltük harci fegyvereinket, a lándzsákat földművelő

eszközökre váltottuk.” Ezekkel az új eszközökkel pedig immár a reményt hozzák létre.

Ugyanígy a 200 körül született *Lyoni Iréneusz* is megálapítja, hogy az Izajás által bejelentett átfogó leszerelés (a kardokat ekevasakká alakítják) a keresztények által lett konkrét valósággá; szigorúan elhatárolódik a „katonai méltóságoktól” és „az idegen országokba vitorlázás kielégíthetetlen sóvárgásától”.

Tertullianus (született 220 után Karthágóban), a szentháromsági formula latin atyja azt képviseli, hogy a keresztények számára kivételt nem ismerően érvényes az ölés tilalma, és Jézus Péternek adott utasításában (Mt 26,52) bármiféle fegyverhasználat elutasítását látja: „Hogyan háborúzhatna a keresztény, hogyan lehetne katona akár békeidőben is anélkül, hogy viselné a kardot, amelyet az Úr megtiltott?” A világi uralkodóra tett katonai esküt szigorúan összeegyeztethetetlennek tartja a keresztység pecsétjével, egyébként pedig hisz abban, hogy a kereszténység vértelenül fogja megbuktatni a Római Birodalmat. *Tertullianus* is a kereszténységre alkalmazza Izrael prófétáinak civilizációs távlatát: „Nemzet nem emel többé kardot nemzet ellen, és nem tanulnak többé hadviselést” (Iz 2,3).

Alexandriai Kelemen (Kr. u. 140–215) azt írja, hogy tanításával Krisztus olyan sereget gyűjtött, amely nem ont vért.

A 2. század vége felé egy ismeretlen nevű keresztény egy bizonyos *Diognétosznak* azokról ír, akik Isten állampolgárai (nem pedig a Föld valamelyik rablóállamának polgárai): „Saját hazájukban lagnak, de csak mint jövevények; mint polgárok mindenben részesednek, de mindent úgy viselnek el, mintha idegenek lennének. Minden idegen táj a hazájuk, és minden haza idegen táj számukra...” – Csak sokkal később jutnak el odáig a keresztények, hogy „keresztény” erényként dicsőítsék a hazaszeretetet, és *Aquinói Tamáshoz* (13. század) csatlakozva mintegy természetes kötelességként vallják, hogy inkább támogatják saját „honfitársaikat”, mint az idegeneket.

Hippolütosz (szül. 235) csak száz évvel ezelőtt felfedezett, igen tekintélyes római egyházrendje kategorikusan előírja: „Ha egy keresztésre pályázó vagy egy hívő katona akar lenni, akkor utasítsák vissza, mert megvetette Istent.” A 16. kánon megköveteli azoktól a katonáktól, akik a hadsereg tagjaként tértek meg, hogy attól kezdve minden ölési parancsot tagadjanak meg. (A késői *Tertullianus* következetesen azt követelte, hogy lépjenek ki a hadseregből.) A korai egyházjog szerint a keresztények számára egyszerűen tilos olyan katonai funkciók vagy civil hivatalok betöltése, amelyek a halálbüntetés kiszabásában vagy végrehajtásában való részvételt vonják maguk után.

Órigenész (szül. 254), a görög teológia nesztora egy új emberiség élcsapatát látja a keresztényekben: „Mi keresztények nem emelünk kardot egyetlen nemzetre sem, mi nem tanuljuk többé a háború művészetét, mert mi a világosság fiaivá váltunk Krisztus által.” „A keresztényeknek tilos ölniük.” *Órigenésznek* a császárárt mondott – s szívesen emlegetett – imái is azt szolgálják, hogy „megsemmi-

sítsék azokat a démonokat, akik a háborús vállalkozásokat szítják”, s ezzel a háború okai ellen küzdenek. *Órigenész* senkit nem ismer el kereszténynek, aki katona, és minden esetben összeegyeztethetetlennek tartja ezt a foglalkozást a keresztény léttel.

Kérlelhetetlenül küzdött a Birodalomhoz való alkalmazkodás ellen *Ciprián*, Karthágó püspöke (szül. 258). Ez a később vértanúvá lett püspök már hamarosan megtérése után azt írta *Donatusznak*: „Nézd csak, mennyire elterjedt minden országban a háború, a vele járó tábori élet véres iszonyatával! Az egész föld a kölcsönös vérontástól csöpög. Ha az egyén gyilkol, az bűncselekmény; ha azonban az állam nevében történik a gyilkosság, akkor vitézségnek hívják. Nem az ártatlanság biztosít büntetlenséget a gaztettnek, hanem a kegyetlenség nagysága.” Azt a kezdet, amely egyszer már vette az eukharisztia, nem szabad karddal és vérrrel bemocskolni. A legfontosabb háborús fémről tömören azt mondja: „A vas Isten akarata szerint a föld megművelésére való, anélkül hogy gyilkosságokat lenne szabad végrehajtani vele.”

Még a konstantini fordulat előtt is úgy véli egy észak-afrikai keresztény, *Arnobius*, hogy Jézus üzenetének komolyan vétele lehetetlenné tenné a háborúkat, s így azt, hogy megöljék az emberi család tagjait.

Történetileg nem lehet eléggé nyomatékosan méltatni ezt a következetességet, amellyel három évszázadon át elutasították a háborút. Újabb mozgalmak, például a német „zöldek” már két évtized alatt háborút támogató szervezetekké váltak.

Még a 4. században is vannak jelentős keresztények, akik folytatják a pacifista hagyományt. A Kappadókiában (ma Törökország) működő *Nazianzoszi Gergely* püspök (szül. 390 körül) így ír a háború gazdaságtanáról: „A szükség a bírvágy anyja, a bírvágy pedig a háború anyja. A háború pedig az adók atyja, a legsúlyosabb teheré ebben az átkozott életben.”

Baziliosz, Caesarea püspöke (330–379) tévesen azt hiszi, hogy a régi atyák elnézésből nem minősítették gyilkoságnak azt, ha valaki háborúban ölt, mégis ezt írja: „A katonák bátorsága és a diadalkapuk, amelyeket egy hadvezér vagy

egy város állíttat, csak a gyilkolás hatalmas méretéről árulkodnak.”

A később szentté avatott, s egy koldussal megosztott köpenyeről híres *Tours-i Márton* (317–397) kereszténnyé válása után még két évig „névlegesen” megmarad a hadseregben, de végül teljesen megtagadja a katonáskodást: „Krisztus katonája vagyok, számomra tilos a harc.” Később püspökként rémülten kell megállapítania, hogy hivatali testvérei Galliában jóváhagyják az aszketikus *Priscilianus* követőinek véres üldözését. Megtagadja az ilyen dekrétumok aláírását, az „eretnekek” életéért folytatott fáradozásai azonban sikertelenek maradnak. Életrajzírója, *Sulpicius Severus* közli, milyen következtetést vont le ebből: „Ezután még tizenhat évig élt; egyetlen zsinaton sem vett részt többé, és a püspökök minden összejövetelétől távol tartotta magát.”

Peter Bürger

Forrás: Publik-Forum, 2005/24

